

Mire nem való a statisztika?

Ha valaki azt mondja, hogy az iskolába megy, akkor ez vagy helytálló, vagy nem. Ha valaki őszintén azt mondja, hogy az iskolába megy, miközben már benne van, akkor ez az egészséges nyelvérzékűek szerint hiba. Ha valaki őszintén azt mondja az előtte álló fekete macskára, hogy az fehér, akkor állítása bármely jelenlevő számára valótlán, és feltételezzük, hogy vagy nem ismeri annak a nyelvnek a fogalmait, amin megnyilvánul, vagy azt, hogy kognitív szervei hibásan működnek, amit az egészséges magyar népnyelv eléggé el nem ítélné diszkriminatív módon egyszerűen csak bolondságnak, vagy ostobaságnak nevez. Nos, az alábbiakban ilyen mentális hibákról, tévműködésekről lesz szó.

Pléh Csaba és munkatársainak különböző életkorú ép és fogyatékos gyermekeken végzett vizsgálatai szerint az ép magyar nyelvű gyermekek számára a térbeli viszonyok közül éppen a –ba/-ban megkülönböztetése a legegyszerűbb, a felületviszonyok sokkal több hibával nyilvánulnak meg.¹ Ha valakinek nem ép a magyarnyelv-érzéke, akkor azt mondjuk róla, hogy nyelvérzéke rossz, hibás. A hibás, rossz nyelvérzék egy fajta fogyatékoság, amelyben – úgy tűnik – a népességnek hozzávetőlegesen hasonlóan nagy része szenved, mint más fogyatékoságokban. Ezek a fogyatékoságok egyes esetekben klinikailag ismert kórképekhez és a a betegségek nemzetközi osztályozásában szereplő betegségek jellemző tünetei. A Williams szindrómások például Pléh Csaba közismert pszicholingvisztikai kísérletei szerint sokkal több hibát követnek el bizonyos helyzetragok használatában, mint a hasonló korú ép gyermekek. „A Dawn-betegeknek jellegzetes téri elemzési problémái vannak, csak átfogó téri viszonyokat látnak át, igen elmaradottak a téri nyelvben, különösen a perspektíva-felvételt igénylő kifejezéseknél.”

Más esetekben a nyelvi hibákat az adott beszélő csak néha, véletlenül követi el, vagy a hibák elkövetésében ugyan következetes, azonban a kompetencia hiánya csak néhány, ritka hibafajtára terjed ki. Mások állandó „bazzmegolással” töltik fel szókincsét, és szerkezeti változatosságát tekintve szegényes beszédüket. Ismét mások beszédére a durvaság, az agresszivitás a jellemző. A nyelv megnyilvánulás, s így az állandó „bazzmegolással”, durvaságokkal, szegényes szókinccsel, vagy számos hibával megnyilvánuló személyiség maga is durva, és lelkileg szegény, lelkileg, más, súlyosabb esetekben szellemileg is fogyatékos. Mindez nem vonatkozik a különböző tájnyelvekre.

Szociológiai szempontból statisztikailag le lehet írni, hogy a magyar nyelvi beszélők különböző csoportjai ma milyen nyelvet, nyelveket beszélnek. Ebből azonban a nemzet felemeléséért felelősséget érző ember számára nem valamennyi nyelvhasználat normatívává emelése, társadalmi egyenértékűségének hirdetése, hanem a szükség esetén jobbító célú tenni-akarás szándéka kerekedik. A társadalom jólétéhez, a wellness-hez hozzátartozik ezeknek a fogyatékos embereknek a felemelése, ehhez pedig az, hogy ezek az emberek maguk is tudatában legyenek e fogyatékoságaiknak. E nélkül ugyanis, ellenükre, nem lehet őket abból valamelyest is kiemelni. Baj, ha a magyar polgárok nem tudják használni saját anyanyelvük eszközeit. Még nagyobb baj, ha erről nem tudnak. Még nagyobb baj, ha érénynek vélik

¹ Pléh Csaba: Téri megismerés és a nyelv. Pszichológiai Szemle.

fogyatékoságukat. Növeli a bajt, mert növeli mértékét, aki elhallgatja, vagy félreértelmezi mindezt és nem orvosolni igyekszik. Orvosolni annak tudatában, hogy mint minden orvoslás, nem jár majd teljes sikerrel. Az orvoslásnak van tudománya is, de maga az orvoslás persze nem tudomány, hanem gyógyítás. S ugyanígy, a beszélők nyelvének művelése sem tudomány, hanem oktatás, nevelés, bár a nyelvművelésnek is lehet tudománya, hogy t.i. Hogyan folyhat eredményesen ez előbbi.

Száz évvel azonban a bécsi iskola feltűnése és sok évtizeddel eltűnése után, egyes nyelvészeink azonban felfedezni látszanak a pozitívizmust. Ezek a korai természettudományos gondolkodást alkalmazni próbáló és, valljuk meg, zavarosan gondolkodó nyelvészek az objektív statisztikai tényeket oly mértékben tisztelni látszanak, hogy nemcsak maguk nem kívánják minősíteni azokat, hanem szerepüket félreértve, az értékelést „diszkriminációnak” minősítve még azt is elutasítják, hogy e tényekhez mások fűzzenek társadalmi célú értékítéletet. Ezek a nézetek a szakértőket egekbe emelő társadalmunkban azért veszélyesek, mert nyelvészek szájából kompetens és így követendő véleménynek tűnnek.

Az egészséges anyanyelvi nyelvérzék alapjait az ember nem az iskolában (és pláne nem az iskolába bele) szerzi meg. A magyar nyelvben van 24 olyan viszony, amelyek mindegyike külön toldalékkal nyilvánul meg. Ha szándékosan, a Nyelvtudományi Intézet és a sajtó egyes munkatársainak vezetésével sikerülne a –ban/-ba közötti jelentésbeli különbséget oly annyira elmosni, hogy egyikük kikerülne a használatból, akkor csak 23 lenne, a korábban jelölt két viszonyt nyelvünk más eszközökkel, bonyolultabban, például a benne, bele szócskák vagy a be-, bele, igekötők hozzátételével fejezné ki. Ez veszteség lenne, hiszen a nyelv kifejezőképessége romlana. Még nagyobb veszteség lenne, bár nem tartom valószínűnek, sőt lehetségesnek sem, hogy ez bekövetkezhesen, ha eltűnne belőle a dinamikus és a statikus állapot közötti mentális különbségtétel képessége. A veszteség nagyobb lenne, hiszen az eredményes cselekvés feltétele a pontos nyelvi helyzetkép, a képzet, s az ilyen felépültének lehetősége csorbulna. Az aki például a politikai életet nyelvileg egy „jobboldal” és egy „baloldal” harcaként fogja fel, nyilván nem sokat ért a világból, szó szerint mondhatni: még fogalma sincs róla. A helyes és a helytelen megkülönböztetése, a hibás nyelvműködés elleni küzdelem, a jobbító szándék nem másért, hanem ezért az országért van, azokért is, akiknek erről másak a nézeteik.

Az alábbiakban néhány példával szemléltetem, hogy az a fajta szemlélet, ahogy a Nyelvtudományi Intézet egyes nyelvészei szemlélik a hibás nyelvhasználatot, mennyire tarthatatlan.

Epidemiológiai szempontból például tényszerűen, statisztikai adatokkal leírják, hogy a magyar népességből milyen sokan szenvednek ragályos influenzában (bizony, nem influenzába bele), és közegészségügyi szempontból, hogy hányan rövidlátók. De egyetlen épelméjű orvosnak sem jutott még eszébe (és persze nem az eszében benne), hogy az influenzát vagy rövidlátást elfogadható, egészséges állapotnak tekintse, ehelyett segítenek a bajon, szemüveget írnak, hiszen – még - jól tudják, a tömeges, akár többségi előfordulás nem jelent egyúttal egészséges állapotot. Ha az orvosok úgy járnának el, mint e nyelvészeink, az influenzát, a rövidlátást, de a többi más morbiditást is természetes és elfogadható jelenségnek minősítenék, hiszen tömegesen előfordul, és megelégednének leírásukkal. Sőt felfedeznék, hogy miután mindenki meghal, a halál is természetes, és ezért aztán egyáltalán nem is kellene ellene küzdeni. Ez egyébként az államháztartás szempontjából kétségtelen előnyökkel járna, hiszen meg lehetne szüntetni az annyi pénzbe kerülő közegészségügyi intézményhálózatot.

Ahelyett azonban, hogy ezen gondolkodnánk, szögezzük le, ez a fajta liberalizmus káros, emberellenes, a következményekkel nem számoló ostobaság.

Egy másik példa arra, hogy a káros társadalmi jelenségek statisztikailag bizonyíthatóan elterjedt volta nem zárja ki, hanem szükségessé teszi a beavatkozást. Magyarországon a KSH adatai szerint száz lakos közül 1,4 lett 2000-ben ismertté vált bűnelkövető. Ezek közül büntetlen előéletű volt 59,1%. Miután a statisztika büntetlen előéletűnek mutatja ki a büntetett előélet alól mentesítetteket is, feltételezhető, hogy az addig soha el nem ítélték részaránya a tárgyévi elkövetők között 30% körül lehet. Ebből gyorsan megbecsülhető, hogy az ország teljes népességén belül a valaha is bűncselekményt elkövetettek részaránya jóval meghaladja a 10%-ot. Az emberölést, az erőszakos közöszlést, a vesztegetést, a lopást, csalást azonban kár lenne elfogadhatónak minősíteni pusztán azért, mert nagyon is tömeges jelenségről van szó. Kár lenne szó szerint, ugyanis kár érne minket azáltal, hogy a liberalizálással egyre több ilyen eset fordulna elő. A statisztikailag kimutatott tények azonban attól, hogy tények, nem válnak kívánatossá, vagy elfogadandóvá. Ez a fajta liberalizmus a statisztika társadalmi szerepének félreértésén túl egyszerűen káros ostobaság.

A nyelv eszköz. Vegyünk most egy másik eszközt, az autót! Ha egy ötsebességes autóban csak négy sebesség működik, akkor az az autó hibás. Ha a fékpedál ugyanazt a hatást fejt ki lenyomott és felengedett állapotban, akkor a fékpedál hibás. Ha a sofőr a kormányt csak egyféle irányba tekeri, bár mindkét irányra lehetőség vagy szükség lenne, akkor a sofőr is hibás. A hibákat akkor is ki kell javítani, ha, mint Murphytól tudjuk, minden elromlik és az autók jelentős része bármely pillanatban mindig a szervizben van. Ha a Suzuki gyár elfogadná gépkocsijainak leírásaként, azt a statisztikai tényállítást, hogy ötsebességes autóinak 98%-a ötsebességes, akkor a hibát a márka sajátjának ismerné el, versenyképtelenné válna és csődbe menne. Nem az ötsebességes márka minden példánya ötsebességes, a négysebességes ötsebességes a hibás darab, szervizbe vele. A tudatlanság persze veszélyes. Az az ember, aki nem tudja, hogy autója ötsebességes természetesen el sem viszi a szervizbe javíttatni. A tejipar ismerői a megmondhatóinak, hogy van tudatos minőségrontás is, a gyárak az árversenyben egyre kevesebb „tudású” modellekkel lépnek fel. Lehet, hogy egyre olcsóbb magyarokra van kereslet, akiknek kevésbé kifejező és tömör nyelv is jó, sőt, akiket leginkább így lehet használni? Ez lenne a tudás alapú társadalom?

Egy másik példa. Magyarországon az 1999/2000 tanévben a tanév elején 45 245 gyermek járt tanulni önálló gyógypedagógiai intézménybe vagy általános iskola gyógypedagógiai tagozatára. A vakok, siketek és nagyothallók, a mozgássérültek iskoláiról a KSH Évkönyv nem tartalmaz adatokat, az ilyen tanulókkal együtt a fogyatékos tanulók számát 50 ezerre tesszük, ami az alapfokú képzésben résztvevő tanulók 960 601-es számának körülbelül 5%-a. Az összes fogyatékos és rokkant részarányát országunkban a 325 285 rokkantnyugdíjassal legalább a népesség 10%-ára teszem.

De vajon minősítsük-e elfogadhatónak és természetesnek a fogyatékossgot e számok ismeretében, pusztán csak azért, mert e számok nagyok? Ne próbáljunk meg segíteni? Vagy, még ezeken is túltéve, esetleg ne is beszéljünk a fogyatékossgáról? De hogyan segítenénk a fogyatékkal élőkön, ha ilyenként való minősítésüket szalonképtelenné minősítenénk? A fogyatékossgot nem politikailag korrekt módon elkendőzni, pláne elismerni vagy példának állítani, hanem orvosolni kell. A fogyatékkal élők és az egész nemzet érdeke a nyílt beszéd és nem az elhallgatás, az elhallgattatás.

A példákat lehetne folytatni. Le kell azonban szögezni, hogy a statisztika, amely képes tömegjelenségekről a leírás fogalmi keretén belüli standard és objektív ítéletek megalkotására, nem szükségtelenné, hanem éppen lehetségessé teszi az értékelést és a köz-, vagy magáncélok érdekében történő beavatkozást. A köz-beavatkozás intézményesített eszközei a Föld minden államában éppen a hivatalos statisztikai szolgálatok. A statisztika és a statisztikai eszközökkel megfogalmazott tények nem igazolhatják továbbá senki felelőtlenségét, vagy éppen közösségellenességét.

A Nyelvtudományi Intézet nyelvészeinek rövidlátásán nem lehet szemüveggel segíteni, mert nem rövidlátók, hanem inkább elvakultak. Úgy vélem ugyanis, hogy bár a tudományon belül az eszmék önfejlődése, a szigorúan tudományos viták keltette személyes indulatok is néha döbbenetes produktumokhoz vezetnek, kevésbé valószínű az, hogy valamilyen tiszta eszmetörténeti oka lenne annak, hogy ez a fajta pozitívizmus pont most és pont a magyar nyelvtudomány egyes berkeiben hirtelen ennyire vonzó lett. Feltételezem, hogy e sine cura nyelvészeink szigorúan tudományosnak vélt vagy álcázott álláspontját egy fajta felsőbbrendűnek vélt értékvesztés és/vagy „sine ira” kívülállósági érzelmi attitűd mozgatja – semmiképpen sem szeretnének beavatkozni, nem hisznek bármiféle beavatkozás hasznosságában, különösen az általuk lenézett, nem-formális nyelvészettel foglalkozók segítségével.

A segítség azonban nem pejoratívan minősítendő beavatkozás, hanem a társadalom, a nemzet természetes szolidaritása a rászorultakkal szemben. A szolidaritás, amint azt az etológia és az evolúciós pszichológia egyes iskolái tanítják, természetes állati és emberi ösztön. Úgy érezzük, sokan, hogy segítenünk kell a hátrányos helyzetűeken, még pedig nyelvük ügyében azoknak, akiknek a nyelvérzéke hibás vagy még fejletlen, azoknak akik rossz családba születtek, akik gyenge iskolákba jártak, akik idegen nyelvi közegben nőttek fel, s nyelvük degradálódott, általában a nyelvi hátrányos helyzetűeken. Nem úgy segítünk, hogy hátrányos helyzetüket normálisnak és elfogadhatónak kiáltjuk ki, hanem nyelvműveléssel, s bizony a pontos és differenciált nyelvhasználatra, az ennek igényére, a pontos és differenciált gondolkodásra irányuló nyelvművelés társadalmilag pozitívumként, kívánatos célként való bemutatásával. Nem nyelvművelés akár helytálló, de emészthetetlen formulák igaz voltának hirdetése, ezektől a diák, a növendék nem tanul meg pontosabban, fegyelmezettebben fogalmazni és gondolkodni, vagy érvelni. A nyelvművelés eddigi évszázadai eredményesek voltak, hiszen nyelvérzékünk pedagógusok százezreinek és a diákok millióinak tanúsága szerint fejleszthető. Persze nem szabad rossz pedagógusként és népművelőként munkálkodnunk, saját felsőbbrendűségünköt oly mértékben eltelve, hogy az elriassa nyájunkat. De kérem, vajon kinek jut eszébe Lőrincze Lajos neve hallatán az önteltség vagy a felfuvalkodottság?

Kálmán Lászlónak persze igaza van, a nyelvművelés maga nem tudomány, mint ahogy a földművelés sem az. De Kálmán Lászlónak nincs igaza, amikor a nyelvművelést áltudományként bélyegezve lehetetlenné akarja tenni, ráadásul logikai hibát is vét. Azért, mert a földművelés nem tudomány, nem is áltudomány, hiszen tertium datum. S ahogy a földművesek az agrártudományokból merítve boldogulnak, pedagógusaink, és az iskola rendszerű oktatásból kinőttek között ténykedő nyelvészek a nyelvtudományból merítenek, ha t.i. a nyelvtudomány művelőinek produktumai felhasználhatók.

Logikus lenne, ha úgy vélnénk, a „nyelvművelés” ténye és népszerűsége feltehetőleg azokat irritálja, akiknek ilyen vagy olyan okból, sérült a természetes szolidaritás-érzése, vagy szolidaritást nem a Magyar Köztársaság polgáraival vagy a magyar nemzettel érznek. A

társadalmilag felelős magatartás azonban minden értelmiségitől, sőt minden állampolgártól elvárható. Fel kell hívni a figyelmet továbbá ennek az akadémiai intézményből hirdetett eszmének az anti-intellektualitására, arra, amely ott hirdet demokratizmust, ahol annak helye ugyanúgy nincs, mint a pozitivista példakép természettudományokban, vagy a $2*2=4$ világában. Kazinczynak, Széchenyinek, Eötvösnek természetesen nem jutott eszébe hogy átvegyék az éppen akkori primitív és durva emberek nyelvhasználatát, bár nyilván ilyenek akkor is éltek, hanem felelősségérzettől áthatva tudós társaságot alapítottak, és megszervezték a közoktatást, hogy felemeljék népüket. Az akkori elit ilyen szemlélete vezethetett Magyarország páratlan fejlődésére a kiegyezés után és ezért emlékezünk ma is rájuk, és ezért emlékezünk rájuk.

E nyelvészcsoporthoz nézeteinek kialakulásához talán hozzájárulhatott az a frusztráció, amely bennük aközben keletkezett, amikor a chomskyánus általános nyelvészetet igyekeztek a magyar nyelv mélységeibe minden nap leereszkedő és magasságaiba minden nap felemelkedő, és a nyelvet, a szép nyelvet szerető nyelvtanárokból oltani. Ez a frusztráció emberileg érthető, másrészt persze természetes, hiszen valljuk meg; a formális nyelvtudomány Solomon Marcus a nyelvi szépség matematikájáról írott könyve ellenére világszerte elég távol áll attól, hogy a nyelvek valamennyi finomsága megértésének szintjére jusson. Természetes, hogy József Attila vagy a Szeptember végén jobban lelkesíti a nem-nyelvész beszélőket, mint a Koskiennemi féle kétszintű morfológia vagy egy szép alfa mozgatás. Azt ajánljuk e nyelvészeknek, alkalmazzák a formális nyelvészetet ott, ahova az való: készítsenek olyan szoftvereket, amelyek segítenek nekünk nyelvi problémáink, feladataink megoldásában, a szellemi munka végzésében. Kövessék Prószéky Gábor példáját, aki éveken keresztül, mindenféle hivatalos támogatás nélkül lényegében megalapította és régió-elsővé fejlesztette a magyar nyelvi ipart, s anélkül, hogy a formális nyelvészeti elméletek frusztrált profétájává vált volna, jól működő, hasznos és persze nem mellékesen de nem is főleg, formális, nyelvi eszközöket alkotott. Alkossanak olyan formális nyelvi eszközöket, amelyek segítenek a nyelvművelőknek abban, hogy a jövő generációit mindannyiunk örömeire önmagukat nyelvileg is tökéletesítő, ép nyelvérzékű, s egy kicsit ezért is sikeres emberekké neveljék.

Természetesen, rövid távon, az emberek többsége egyszerűen ostobaságnak nevezi azt, ha valaki egy nyelv, bármely nyelv, pláne saját nyelve elszegényítése mellett érvel. Közép és hosszú távon pedig azt tartom valószínűnek, hogy mint mindenfajta felelőtlen és ostoba demagógia, annak árt a legtöbbet, akiért hangoztatják, azoknak a tehetséges, és ép nyelvérzékű embereknek, akik nyelvi képességeit megtévesztett tanáraik nem fogják olyan szintre fejleszthetni, amellyel a világot finomabb részletekben láthatják, s akik maguk, nyelvi szegénységük egyenértékűségének büszke tudatában (s persze nem tudatába bele), nem is törekednek majd önmaguk fejlesztésére. A mindenkori, Magyarországon élni akaró elit pedig meg fogja találni azokat az iskolákat, ahol gyermekeik nem öööő-ző nyelvésztudoroktól fognak, valóban gazdag magyar nyelvet tanulni.

Akárhogy is, ugyanazokról a személyekről van szó, akik korábban a magyar nyelvről szóló nyelvtudományról, majd a nyelvtörténetről, mint történeti tudományról állították nem kevés hévvel, hogy nem létezik^{2,3,4}. Mindezt olyankor, amikor a magyarság életmódját az ismert tartalmú és hatású televíziók nagy mértékben befolyásolják, amikor tehát – véleményem

² Nádasy Ádám: Előadás a Mindentudás Egyetemén, 2003 őszén

³ Kálmán László: A nyelvművelés, mint áltudomány

⁴ Nádasy Ádám: Előadás az MTA Nyelvtudományi Intézet fiesztáján 2003. novemberében

szerint - az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének távolról sem az elenyésző számú Williams szindrómás kutatását kellene legfontosabbnak tartania.

Nos, a tudományos kutatás persze szabad s véleményét bárki szabadon nyilváníthatja, de azért, ha folytatják romboló tevékenységüket, mihelyt lehet, tegyünk arról, hogy közös pénzünkön ne olyanokat finanszírozzunk, akik éppen a Magyar Tudományos Akadémián, melyet többek között éppen a magyar nyelv tudatos fejlesztése érdekében tudatosan hoztak létre, megrágtatlan gondolatokkal és felelőtlenül, végső soron csak állami, nemzeti közösségünk érdekei ellen lépnek fel. Fizessék ezeket az urakat azok, akiknek nolens vagy volens, érdekeit szolgálják, persze, ha vannak egyáltalán ilyenek.